

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קונטרס
בענין
מקדש מעט
זה בית רבינו שבבבל

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

הוצאה שביעית

יוצא לאור על ידי

ועד הנחות בלה"ק

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמישים ושלוש לבריאה

הי' תהי' שנת נפלאות גדולות

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

בס"ד

פתח דבר

בקשר עם הגדלת והרחבת בית הכנסת ובית המדרש המרכזי דליובאוויטש שבליובאוויטש ("770") – הננו מוציאים לאור קונטרס בענין "מקדש מעט זה בית רבינו שבבבל" משיחות כ"ק אדמו"ר שליט"א (בהזדמנויות שונות, ומהם: ש"פ נח תשמ"ז. ש"פ פינחס וכ"ח סיון תנש"א. ועוד).

מערכת "אוצר החסידים"

כ"ף מ"ח ה'תשנ"ב (ה' תהא שנת נפלאות בכל)
שנת הצדי"ק להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א,
ברוקלין, נ"י.

"ואהי להם למקדש מעט" . . זה בית רבינו שבבבל"

— ע"ד בית-הכנסת ובית-המדרש המרכזי דליובאוויטש שבליובאוויטש ("770") —

ומעלה יתירה ב(בית הכנסת ובית המדרש שב) "בית רבינו" לגבי שאר בתי כנסיות ובתי מדרשות — כדרשת הז"ל⁸ "מאי דכתיב⁹ אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות . . מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה", "דבזמן שביהמ"ק קיים הי' שם לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה פסוקה ע"פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרוי, ועכשיו שחרב ביהמ"ק אותן ד' אמות של הלכה . . מקום קבוע שממנו יוצאת הוראה לאנשי העיר"¹⁰ (ולכן גם התפלה היא במקום זה דוקא¹¹) — שזהו ענינו של "בית רבינו"¹².

ומצד העילוי המיוחד (בית הכנסת ובית המדרש שב) "בית רבינו" לגבי שאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, ה"ה "מקדש מעט" הניקרי שנותן הקב"ה לישראל בזמן הגלות תמורת המקדש הגדול שבירושלים.

ב. ויש להביא ראי' לחילוקי הדרגות ב"מקדש מעט" — ממ"ש בהתחלת הסוגיא (ע"ד השראת השכינה בישראל בזמן הגלות) "בכל מקום שגלו שכינה

א. על הפסוקי "ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם" — שגם בחוץ לארץ ("בארצות אשר באו שם"), במקום ובזמן הגלות, ישנו "מקדש מעט", מעין ודוגמת "המקדש הגדול אשר בירושלים"², "תניין (שני) לבית מקדשא"³ — איתא בגמרא⁴ "אמר רבי יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, ור"א אמר זה בית רבינו⁵ שבבבל".

ויש לומר, שר"י ור"א לא פליגי, היינו, שגם לדעת ר"א נקראים כל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל "מקדש מעט", וגם לדעת ר"י עיקר ושלימות הענין ד"מקדש מעט" הוא ב"בית רבינו":

התואר "רבינו" — הוא ע"ש שמלמד תורה לתלמידים, ו"בית רבינו" (הבית שבו מלמד רבינו תורה לתלמידיו) — הוא בית מדרש, ובמילא ה"ה גם בית כנסת (הבית שבו מתכנסים הרב והתלמידים לתפלה), כיון שהלימוד והתפלה צ"ל בבית אחד, כהמשך הסוגיא⁶ "הואי גריסנא בבי כנישתא"⁷.

(1) יחזקאל יא, טז.

(2) מצר"ד עה"פ.

(3) תרגום יונתן ופרש"י עה"פ.

(4) מגילה כט, א. — ובהמשך הסוגיא דריש על בתי כנסיות ובתי מדרשות הפסוק "ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור", "דהיינו גם כשאין בית המקדש קיים יהי' מעון לנו בבתי כנסיות כר" (חז"א:ג מהרש"א), וראה לקמן ס"ח.

(5) רב (פרש"י).

(6) ועד"ז בברכות ה, א: "לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא". וראה פ"י הרי"ף מגילה שם. חז"א:ג מהרש"א לברכות ומגילה שם. ואכ"מ.

(7) ובהגהות הב"ח: "לא הואי גריסנא אלא בבי כנישתא היכא דמצלינא".

(8) ברכות שם.

(9) תהלים פז, ב.

(10) חז"א:ג מהרש"א שם.

(11) "כיון דשמענא להא . . מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא" (בברכות שם).

(12) ע"ד וכדוגמת הסנהדרין — "השופט אשר יהי' בימים ההם" (שופטים יז, ט), "בית דין שבדורוך" (רמב"ם הל' ממרים רפ"ב).

שם"19), ויתירה מזה, שישנו מקום מיוחד (אחד, יחיד ומיוחד) שהוא תמורת המקדש שבירושלים ("המקום אשר יבחר ה'20) שבו עיקר השראת וגילוי השכינה, שלכן, "לא תימא הכא והכא (בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא) אלא זמנין הכא וזמנין הכא", במקום אחד דוקא.

וענין זה מודגש בשמו של המקום, "בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא" – שהפירוש ד"שף ויתיב" הוא "שנסע מקדש וישב שם"21, היינו, שגילוי השכינה שהי' במקדש בירושלים (ולא במקום אחר), נסע וישב במקום מיוחד בבבל, תמורת המקדש בירושלים22.

ומזה מוכן גם בנוגע ל"מקדש מעט" שבהמשך הסוגיא – שנוסף על כללות הענין ד"מקדש מעט" שבכל "בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל", ישנו ה"מקדש מעט" העיקרי תמורת המקדש הגדול שבירושלים, "בית רבינו שבבבל", "שנסע מקדש וישב שם".

ג. ועוד ועיקר – שהמעלה המיוחדת ב"מקדש מעט" ד"בית רבינו" נמשכת גם (וביתר שאת וביתר עוז) "כשהן עתידין להגאל", שאז (כהמשך הסוגיא) "עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל":

השראת השכינה בכל מקום שגלו ישראל ע"י ה"מקדש מעט" ש"בארצות אשר באו שם" (מעין ודוגמת השראת

עמהן, גלו למצרים שכינה עמהן . . גלו לבבל שכינה עמהן . . בבבל היכא אמר אביי בבי כנישתא דהוצל13 ובבי כנישתא דשף ויתיב14 בנהרדעא15, ולא תימא הכא והכא, אלא זמנין הכא וזמנין הכא"16:

החידוש ב"שכינה עמהן" (גם בגלות) הוא – "גילוי השכינה . . במקומות מיוחדות כמו במשכן ומקדש"17, ומקום זה הוא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שנקראים "מקדש מעט"18, כהמשך הסוגיא.

ועפ"ז י"ל, שבהמשך דברי הגמרא "בבבל היכא . . בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא" (בתי-כנסת מיוחדים בבבל), מדובר אודות גילוי שכינה באופן נעלה יותר מגילוי השכינה שבשאר בתי כנסיות ובתי מדרשות ("מקום שניכר שהיא שורה

13 כנישתא דהוצל קרובה לבית המדרש של עזרא הסופר למטה מנהרדעא (ערוך ערך שף). וראה לקמן הערה 37.

14 ("שם מקום ח)בנאה יכני" וסיעתו מאבנים ועפר שהביאו עמהן בגלותן לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבני ואת עפרה יחוננו" (פרש"י (ובעין יעקב)). ובפרש"י ר"ה כד, ב: "מקום הוא, ויש פותרין שחריב וחזר ונבנה, ותמיד היתה שכינה מצוי' שם, ויכני' וגלותו בנאוהו שנשאו עמהם מאבני ירושלים, ועליהם נאמר כי רצו עבדיך את אבני". ובערוך שם: "סדרה מאבנים ועפר דאיתאו בהרייהו מבית המקדש . . וקריוה שף יתיב, כלומר, שנסע מקדש וישב שם".

15 ובערוך שם: "רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשף ויתיב בנהרדעא".

16 הביאור ע"ד הקבלה – ראה לקוטי לוי"צ לז"ג ע' רסב.

17 חדא"ג מהרש"א שם. – ומוסיף ש"בגירסת הע"י מייחי נמי גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתו כסאי בעילם, דהיינו מקום מיוחד לגילוי שכינה".

18 ונקראים גם "משכנות" – "אוהב ה' גר" משכנות יעקב", "דריש משכנות בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם במקום משכן שהשכינה שרוי' בהם בגלות" (ברכות שם ובחדא"ג מהרש"א).

19 פרש"י לעין יעקב שם.

20 פ' ראה יב, ה. ועוד.

21 ערוך שם (הובא בחדא"ג מהרש"א).

22 ולכן ה"ה גם המקום העיקרי דגילוי התורה, "מקום קבעו שממנו יוצאת הוראה לאנשי העיר", ע"ד ובדוגמת לשכת הגזית שבביהמ"ק. וראה רמב"ן במלחמות ספ"ד דכתובות: "עיקר תורה מימי גלות בנהרדעא שם שגלות יכני' וההרש והמסגר כו".

ולפי־ערך חילוקי הדרגות שביניהם – שבתי כנסיות המיוחדים שיש בהם מעלה יתירה לגבי שאר בתי כנסיות (כמו "בי כנישתא דהוצל ובי כנישתא דשף ויטיב בנהרדעא", "בית רבינו שבבבל") יהיו קודמים בהחיבור לבית המקדש, שיהיו מחוברים ממש לבית המקדש (נוגעים ודבוקים בו ללא הפסק ביניהם)²⁷, ועל ידם ובאמצעותם יהיו מחוברים לבית המקדש כל שאר בתי כנסיות שבארץ העמים.

ד. ויתירה מזה יש לומר – שהמקדש דלעתיד (ש"בנוי ומשוכלל יגלה ויבוא מן השמים"²⁸) יתגלה תחילה בהמקום "שנסע מקדש וישב שם" בזמן הגלות ("בית רבינו שבבבל"), ומשם יועתק למקומו בירושלים:

השראת וגילוי השכינה בה"מקדש מעט" העיקרי שבבבל ("שנסע מקדש וישב שם") היא גם "כשהן נגאלין" – כמבואר בהמשך הסוגיא ש"אף כשהן נגאלין שכינה עמהן, שנאמר²⁹ ושב ה' אלקיך את שבותך, והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהן ("את שבותך" כמו עם שבותך³⁰) מבין הגליות", כלומר, גם ברגע האחרון מהגלות נמצאת השכינה בהמקום שגלו ישראל, "שנסע מקדש וישב שם", ומשם שב הקב"ה עם כל בנ"י להמקדש שבירושלים להשרות ולגלות בו שכינתו לעולם ועד.

וכיון ש"הקב"ה שב עמהן מבין הגליות", מה"מקדש מעט" ("בית רבינו שבבבל") "שנסע מקדש וישב שם",

השכינה במקדש שבירושלים) אינה אלא בזמן הגלות, אבל לאחר ש"עתידין להגאל"²³, "תחזור גילוי שכינה לירושלים ולא תשאר שם במקום שגלו ישראל כבר"²⁴, היינו, שלא תהי' השראת השכינה בהמקום בחוץ לארץ שעליו עמד ה"מקדש מעט"²⁵, כיון שה"מקדש מעט" יעקר ממקום זה ויקבע בארץ ישראל, במקדש הגדול שבירושלים.

ולכן "אמרו במדרש לעתיד לבוא יהי' בהימ"ק גדול כירושלים שבעה"ז . . לפי שבירושלים הבנוי' לעתיד יהי' חוברה לה למקדש יחדיו כל מקומות של בתי כנסיות שהיו בעה"ז"²⁴.

וכמרומו גם בפסוק²⁶ "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי גו' יקרא לכל העמים" – ש"בית תפלתי" שקאי על בית המקדש דלעתיד, "בעה"ז בגלות הוא יקרא לכל העמים דהיינו בתי כנסיות שבכל ארץ העמים שיקבעו לעתיד בא"י מחובר לבית המקדש"²⁴.

ועפ"ז ניתוסף עוד יותר בגודל המעלה ד"מקדש מעט" – דכיון ש"שבירושלים הבנוי" לעתיד יהי' חוברה לה למקדש יחדיו כל מקומות של בתי כנסיות שהיו בעה"ז", "נמצא עתה בגלות . . בית הכנסת הרי הוא מקום המקדש גופי' דלעתיד"²⁴.

ויש לומר, שחיבור הבתי כנסיות שבכל ארץ העמים ("מקדש מעט") לבית המקדש דלעתיד יהי' בהתאם

(23) "מגלות אדום, אבל כשנגאלו כבר מגלות בבל, ושארה גילוי שכינה שם, דהא בזמן אביי שהי' כמה מאות שנים אחר שנגאלו מבל ועדיין נשארה גילוי השכינה שם כבהכ"נ" (חדא"ג מהרש"א שם).

(24) חדא"ג מהרש"א שם.

(25) ולכן, "בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויין", "כשחרב . . מהני התנאי . . לאותן שבבבל . . שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן" (תוד"ה בתי כנסיות – מגילה כח, רע"ב).

(26) ישעי נז, ז.

(27) ע"ד וברוגמת לשכת הגזית (מקום מושבם של הסנהדרין) שבבבלי"ק – שתשים סנהדרין "אצל המזבח" (ירושלמי מכות פ"ב ה"ו. מכילתא ס"פ יתרו. ועוד).

(28) פרש"י יתרו' סוכה מא, סע"א. ועוד.

(29) נצבים ל, ג.

(30) חדא"ג מהרש"א שם. תניא אגה"ת ספ"ו.

ומצפה לגאול את בני ישראל ושכינה עמהן מהגלות) בונה מלך המשיח מקדש (מעט)³⁷ שהוא מעין ודוגמת המקדש שבירושלים³⁸ (כמו "בי כנישתא דשף ותיב", "נסנע מקדש וישב שם"), בתור הכנה למקדש העתידי, שיתגלה תחילה שם, ומשם ישוב (עם הקב"ה ובניו) לירושלים.

ה. ויש להוסיף בביאור העילוי ד"בית רבינו שבבבל" – שמעלתו לגבי "בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל" היא (נוסף על מעלת בית הכנסת ובית המדרש שבבית רבינו) גם מצד היותו "בית רבינו"³⁹ ("רבינו" סתם) דכל בניו, נשיא הדור, ו"רבינו שבבבל", רבן של כל בני הגולה⁴⁰, ביתו של נשיא הדור, ש"הנשיא הוא הכל"⁴¹:

עיקר⁴² הענין דהשראת השכינה בביהמ"ק היא בישראל (מצד מעלתם

נמצא, שבמקום זה מתחילה ונעשית גאולת השכינה, התגלותה בכל התוקף והשלימות (לא רק באופן ד"מקדש מעט"), שזהו"ע מקדש העתיד.

בסגנון אחר: כשם ששיבת השכינה היא מהמקום שנמצאת בגלות, כך שיבת מקדש העתיד (שענינו השראת וגילוי השכינה) הוא מהמקום "נסנע (מקדש) וישב שם" בזמן הגלות, ששם מתגלה תחילה ואח"כ נעתק למקומו בירושלים³¹.

ואולי יש לומר, שמרומז בלשון הרמב"ם (בהלכות מלך המשיח³²) "ובנה מקדש במקומו" – דלכאורה: מהו הצורך להשמיענו כאן שבנין המקדש הוא במקומו³³? ולאידך, למה אינו מפרש המקום, "ובנה מקדש בירושלים"? – ש"במקומו" רומז³⁴ גם על מקומו של מלך המשיח בזמן הגלות (לפני ש"הרי זה משיח בודאי"³⁵), היינו, שבהיותו בגלות (ששם יושב³⁶ וממתין

(37) כמו בית המדרש של עזרא הסופר* – המשיח (גואלן של ישראל) דגלות בבל.
 (38) ואולי יש לומר, שמ"ש במדרש "יל"ש ישעי' רמו תצט) ש"בשעה ש"מלך המשיח בא עומד על גג בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר עונים הגיע זמן גאולתכם", קאי על גג בית המקדש דמקדש מעט שבחורן לארץ** שהוא במקום המקדש בירושלים ("נסנע מקדש וישב שם"), כי, לאחר ש"מקדש העתיד יתגלה וירד למטה לא יהי צורך להשמיע לישראל "הגיע זמן גאולתכם".
 (39) ועפ"ז יומתק הלשון "בית רבינו", ולא "בית הכנסת ובית המדרש של רבינו".
 (40) ולהעיר, ש"רבינו שבבבל" הוא רב (פרש"י), שנקרא רב סתם, "כמו שקורין לר' יהודה הנשיא רבי בארץ ישראל קרו ל' נמי בבבל רב" (פ"י רשב"ם פסחים קט"ו, ב. ב"ב נב, א). – ונקרא "ריש סדרא בבבל" (חולין קל"ז, ב – הובא בפ"י רשב"ם שם).
 (41) פרש"י חוקק כא, כא.
 (42) בהבא לקמן – ראה לקו"ת ברכה צח, א. שה"מ תקט"ו ע' קב ואילך.

(31) ועי' ש"מצינו בנוגע לסנהדרין (שמקומם בלשכת הגזית שבמקדש) – ש"בטבריא (המקום האחרון שבו היתה הסנהדרין בזמן הגלות) עתידין לחזור תחילה ומשם נעתקין למקדש" (רמב"ם הל' סנהדרין ספ"ד).
 (32) ספ"א.
 (33) וכמ"ש בהתחלת הפרק "בונה המקדש" (סתם), ולא "בונה המקדש במקומו".
 (34) ובפשטות י"ל – שמהענינים שיודיעו ש"הרי זה משיח בודאי" שידע לכרין מקומו של המקדש (ראה לקו"ש ח"ח ע' 362 בהערה. וראה גם לקו"ש חכ"ד ע' 652 בהערה).
 (35) ועפ"ז יומתק השינוי בין התחלת הפרק לסיומו – שבהתחלת הפרק כותב ההלכה ש"המלך המשיח . . בונה המקדש" (כפשוטו), משא"כ בסיומו, שמבאר הסימנים שעל ידם קובעים מי הוא המלך המשיח, "בחקות משיח", ועד "משיח בודאי", כותב "אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו", שכן פעולותיו בזמן הגלות נכלל גם בנין מקדש מעט העיקרי בגלות, בתור הכנה והתחלת ההתגלות דמקדש העתיד, ככפנים.
 (36) ראה סנהדרין צח, א: "תיב אפיתחא דרומי".

(* וזה העיר, שמעלת "בי כנישתא דהוצל" שקרובה לבית המדרש של עזרא הסופר (כ"ל הערה 13).
 (**) ועפ"ז יומתק הדיוק "עומד על גג בית המקדש: – ש"גגות . . לא נתקדשו" (רמב"ם הל' ביהמ"ק פ"ו ה'ז), שרומז על חז"ל בערך לקדושת א"י.

ששורה (ומתגלה) על עשרה מישראל⁴⁹, מעין ודוגמת השראת וגילוי השכינה בבית המקדש, "שנסע מקדש וישב שם"⁵⁰, וממנו נמשך השראת וגילוי השכינה בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות בארצות אשר באו שם, כמו בית המקדש שממנו אורה יוצאה לכל העולם⁵¹.

ויש לומר, שביטוי של נשיא הדור, שכולל כל הדור, הוא ע"ד ובדוגמת "תלפיות", "תל שכל פיות פונים בו", כדרשת חז"ל⁵² בנוגע לביהמ"ק.

ועוד ועיקר – מעלת "בית רבינו שבבבל" בנוגע להגאולה:

"רבינו", נשיא הדור, הוא גם המשיח (גואלן של ישראל) שבדור⁵³, כמו משה רבינו (הנשיא הראשון), "גואל ראשון הוא גואל אחרון"⁵⁴. כידוע⁵⁵ שבכל דור ישנו "א" הראוי מצדקתו להיות גואל, ולכשיגיע הזמן יגלה אליו השי"ת

של ישראל, "ישראל וקוב"ה כולא חד"⁴³), כמ"ש⁴⁴ "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", בתוכו לא נאמר אלא בתוכם⁴⁵, ועד"ז בנוגע להשראת השכינה בזמן הגלות ("בבבל היכא . . בבי כנישתא כו", "מקדש מעט") כמודגש בהתחלת המאמר "בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן, ולא עוד אלא שהתגלות השכינה בבית המקדש היא מפני שבו מתאספים כל בני, כמ"ש⁴⁶ "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר", ועד"ז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שבהם מתאספים עשרה מישראל, ש"אכל⁴⁷ ב" עשרה שכינתא שריא"⁴⁸.

וזהו גם א' הטעמים שבתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל נקראים "מקדש מעט" – כי, בביהמ"ק שבו היו מתאספים כל בני, היתה גילוי כללות השכינה, שנקראת כנסת ישראל, מקור כנס"י שלמטה, משא"כ בבתי כנסיות ובתי מדרשות בארצות אשר באו שם בכל מדינה ומדינה עיר ועיר, שבהם מתאספים עשרה מישראל, שורה ומתגלה עליהם רק חלק כביכול מהשכינה.

ועפ"ז יש לבאר העילוי ד"בית רבינו שבבבל" – שלהיותו מקומו הקבוע (בית) של נשיא הדור, "הנשיא הוא הכל", שכולל כל הדור, יש בו השראת (וגילוי) כללות השכינה (לא רק חלק

(43) ראה זח"ג עג, א.

(44) תרומה כה, ח.

(45) ראה אלשיך עה"פ. של"ה סט, א. ועוד.

(46) וילך לא, יא.

(47) סנהדרין לט, א.

(48) וראה תניא אגה"ק סכ"ג: "שמעתי מרבותי

כי אילו נמצא מלאך אחד עומד במעמד עשרה מישראל ביחד אף שאינם מדברים בדברי תורה תפול עליו אימתה ופחד בלי גבול ותכלית משכינתא דשריא עליהו עד שהי מתבטל ממצאתו לגמרי".

(49) נוסף לכך שגם בפשטות מתקבצים ובאים ל"בית רבינו שבבבל" רבים מישראל, שלא בערך לגבי שאר בתי כנסיות ובתי מדרשות. – ולהעיר מר"ה כד, ב: "כיון דנשיא הוא שכיחי רבים גבי".

(50) ולהעיר מר"ה שם: "בי כנישתא דשף ויתבי בנהדרדעא . . הוו עיילי רב (רבינו שבבבל) . . ומצלו התם".

(51) ראה ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה. ועוד.

(52) ברכות ל, א.

(53) להעיר, שבכא"א מישראל יש ניצוץ משיח [נעפ"ז יש לתווח דרשות חז"ל על הפסוק (בלק כד, יז) "דרך כוכב מיעקב", שקאי על מלך המשיח (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה), וקאי על כאו"א מישראל (ירושלמי מע"ש ספ"ד) – ששניהם אמת בפועל, כיון שבכא"א מישראל יש ניצוץ משיח (ראה מאור עינים ס"פ פינחס)], בחי היחידה, ניצוץ מבחי היחידה הכללית שהיא נשמת משיח (רמ"ז לוח"ב מ, ב. ועוד). וכיון ש"הנשיא הוא הכל", שכולל כל הניצוצות דמשיח שבכא"א מישראל, בחי היחידה הפרטית, נמצא, שנשמתו היא בחי היחידה הכללית, נשמתו של משיח, ולכן הוא המשיח שבדור.

(54) ראה לקו"ש חי"א ע' 8 ואילך. וש"נ.

(55) ראה שו"ת התת"סופר חו"מ (ח"ו) בסופו (סצ"ח). וראה שו"ת חמד פאת השדה מערכת האל"ף כלל ע'. ועוד.

ישראל דעכשיו, ואז תהי' א"י במדרגת ירושלים דעכשיו, וזהו שאמר שירושלים תתפשט על כל ארץ ישראל כולו"⁶², שבה יקבעו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל מחובר למקדש.

וכיון שעיקר ענינו של "בית רבינו שבבבל" הוא קיבוץ ואסיפת כל הבתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל לקבעם בארץ ישראל, מחובר לבית המקדש – "הרי הוא (לא רק ה"מקדש מעט" העיקרי בבבל "שנסע מקדש וישב שם", אלא גם) מקום המקדש גופי' דלעתיד", שבו יתגלה המקדש דלעתיד, ומשם ישוב לירושלים.

ו. עפ"ז יש לבאר כהנ"ל בנוגע ל"בית רבינו שבבבל" בדורנו זה – ביתו (בית הכנסת ובית המדרש) של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו:

ובהקדים פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר⁶³ ש"עשר גליות גלתה ליובאוויטש"⁶⁴, מליובאוויטש [שבה הי' גילוי פנימיות התורה כפי שנתבארה באופן של הבנה והשגה ("יתפרנסון"⁶⁵) ע"י תורת חסידות חב"ד במשך כמה דורות]⁶⁶ לרסטוב, מרסטוב לפטרבורג⁶⁷,

וישלוכו כו", ומסתבר לומר שהוא נשיא הדור, כמפורש בגמרא⁶⁸ בנוגע לרבי יהודה הנשיא: "אמר רב"⁶⁷ אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש", "אם משיח מאותן שחיין עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש", הנשיא שבדורו⁶⁸.

ומזה מובן שעיקר ענינו של "בית רבינו שבבבל", הוא, הגאולה מבבל, ע"י הניתנת-כח לכללות עבודתם של ישראל לעשות מבבל (חוץ לארץ) ארץ ישראל, כפתגם הידוע⁶⁹ "עשה כאן (בחוץ לארץ) ארץ ישראל", שענין זה נעשה לכל לראש ע"י בנין בתי כנסיות ובתי מדרשות ("מקדש מעט") בארצות אשר באו שם⁶⁰, ומהם נמשכת הקדושה בכל ארץ העמים, ועי"ז ממהרים ומזרזים ופועלים קיום היעוד "עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות"⁶¹, "שיהי' כל העולם כולו אז במדרגת ארץ

(56) סנהדרין צה, ב ובפרש"י.

(57) רבינו שבבבל, שהוא כמו רבינו הקדוש בארץ ישראל (כנ"ל הערה 40). – ועפ"ז י"ל שבדברי רב "היינו רבינו הקדוש" פסק גם בנוגע לעצמו* ש"היינו רבינו שבבבל".

(58) ראה שד"ח שם: "בדרך הזה הי' משוער אצלם בכל דור מי הוא .. רבינו הקדוש .. בדורו אמרו וידעו שהוא המוכן .. וכן הוא בכל דור ודור צ"ל אחד מוכשר שמא יזכו, ועפ"ז כתבו ג"כ תלמידי האר"ז ז"ל שבימיו הי' האר"ז ז"ל, ומסיים "וכי"ז הוא פשוט".

(59) ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"א ע' תפה.

(60) כולל גם בתים פרטיים דבני", אשר, ע"י עבודתם של ישראל בתורה תפלה וגמ"ח בבתיהם הפרטיים, נעשים הם בתי תורה תפלה וגמ"ח, ע"ד ובדוגמת "מקדש מעט".

(61) ראה ספרי דברים בתחלתו. פס"ר פ' שבת ור"ח. י"ש ישע"י רמז תקג.

(* ע"ד הפירוש בלשון המשנה (אבות ר"ג) "דין וחשבון" (דין וא"ח חשבון) – ע"פ דברי המשנה (שם חמ"ז) ש"נפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו", שלאחרי שפוסק האדם מדעתו דינו של חבירו, פוסק דין לעצמו שלא מדעתו, כיון שע"פ "דין" זה עושים "חשבון" בנוגע למצבו הוא (ראה לקו"ש ח"ו ע' 283. ושי"ן).

(62) לקו"ת מסעי פט, ב.

(63) ראה סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 549. וש"נ.

(64) ע"ד שמצינו בסנהדרין – ש"לעשרה מקומות גלו" (רמב"ם שבעה ע"א).

(65) תקי"ז ת"ו בסופו. וראה לקו"ש חכ"ד ע' 136 הערה 35. וש"נ.

(66) מח"י אלול תקע"ג (שאו קבע אדהאמ"צ דירתו בליובאוויטש) עד י"ז מרחשון תרע"ו (שאו העתיק אדמו"ר מוהר"ש מושבו לרסטוב) – ק"ג שנים ("ששלת היחס וראשי פרקים מתולדות בית רבינו" בהקדמת "היום יום").

(67) משנת תרפ"ד עד לאחרי המאסר והגאולה בשנת פר"ז, שאו העתיק מושבו מפטרבורג* למושבה מאלאחאוקוא – סמוכה למאסקווא (שם).

(* כפי שנקראת אז לענינגראד. – ובימים אלו יש שקו"ש להחזיר שמה לפטרבורג (ראה שיחת ש"פ קורד, ג' תמוז תנש"א (התועודיות תנש"א ח"ג ע' 401)).

כנישתא דשף ויטיב בנהרדעא", "שנסע מקדש וישב שם" (במקום המקדש שבירושלים)⁷⁴, וממנו נמשכת השראת השכינה בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל העולם.

ויש לומר ההסברה בזה – לפי שבדור זה, דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה, מסיימים ומשלימים "מעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות"⁷⁵ לעשות מארץ העמים ארץ ישראל גם במקום היותר תחתון דארץ העמים, חצי כדור התחתון (שבו לא הי' מתן תורה)⁷⁶, אשר, ע"י העלאת המקום היותר תחתון מעלים גם את כל שאר המקומות דארץ העמים⁷⁷, וענין זה נעשה ע"י "בית רבינו" שבחצי כדור התחתון, שממנו אורה יוצאה לכל העולם, לעשות מהעולם כולו (עד לפנה הכי נדחת בקצוי תבל) ארץ ישראל, שזהו"ע ד"עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות", ו"עתידה ירושלים שתתפשט בכל ארץ ישראל", שבה יוקבעו כל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל העולם כולו מחובר לבית המקדש, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, נשיא הדור, שהוא המשיח (גואלן של ישראל) שבדור (כנ"ל ס"ה), ועוד וג"ז עיקר,

ומפטרבורג גלתה מחוץ למדינה ההיא, ללטיביא⁶⁸ ואח"כ לפולין⁶⁹, ועד לגלות אמריקא⁷⁰, ובאמריקא גופא בכמה מקומות, עד להמקום הקבוע ד"בית רבינו", בית הכנסת ובית המדרש שלו, המרכז של ליובאוויטש במשך עשר שנים (תקופה שלימה) האחרונות ("הכל הולך אחר החיתום"⁷¹) דכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בחיים חיותו בעלמא דין, וגם לאחרי הסתלקותו קדושה לא זזה ממקומה⁷², ואדרבה, באופן ד"מעלין בקודש", "מוסיף והולך"⁷³, עד ביאת גואל צדק.

ועד"ז בנוגע להגלות דכללות בני – שבדורנו זה נמצאים רוב מנין ורוב בנין דבני בגלות אמריקא, ויש לומר, שזהו א' הטעמים לכך שגם נשיא הדור (ש"הנשיא הוא הכל") חי ונמצא עשר שנים בגלות אמריקא, ומשם עסק בהפצת התורה והיהדות והפצת המעיינות חוצה בכל שאר הארצות אשר באו שם בני, ע"י תלמידיו ושלוהיו בכל קצוי תבל.

וכיון ש"בכל מקום שגלו שכינה עמהן", הרי, בגלות זה האחרון שרוב מנין ורוב בנין דבני ביחד עם נשיא הדור נמצאו בגלות אמריקא, גלתה גם השכינה לגלות אמריקא; ובגלות אמריקא עצמה "בבבל) היכא" – בה"מקדש מעט" ד"בית רבינו", שהוא בדוגמת "בי כנישתא דהוצל ובי

74 ראה "התמים" חו' ב' ע' כנו: "מים שחרב בית המקדש וקדשי קדשים עד אשר ירחם הש"ת וישלח לנו גואל צדק . . ויבנה לנו את ירושלים ובית המקדש עם הקדשי קדשים, הנה ליובאוויטש הוא ירושלים שלנו, והבית הכנסת אשר כ"ק אדמו"ר מתפלל בו הוא בית המקדש שלנו כו".

75 תניא רפ"ז.

76 ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ב ע' תצב ואלך. וש"נ.

77 "כמו בהגבהת כותלי בית שצריכים להתחיל להגבי' הקורה התחתון דוקא ואז ממילא יוגבהו העליונים הימנו, משא"כ אם הי' מתחיל מאמצע הכותל לא הי' מגבי' התחתונים" (תרא' בראשית ד, רע"א).

68 באסרו חג הסוכות תרפ"ח נסע מרוסיה והתיישב בריגא, לטביא.

69 בשנת תרצ"ד העתיק מושבו לווראשא, פולין, ובשנת תרצ"ז העתיק מושבו לאטוואצק עד אלול תרצ"ט, עד שהגיע לריגא בה' טבת ה'ש"ת (ראה מבוא לאגרות קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ה).

70 בט' אדר שני ה'ש"ת.

71 ברכות יב, א.

72 ראה ע"ה ש"ד פ"ג. של"ד פ"ג. של"ה פ"א. תניא אה"ק ביאור לסי' ז"ך.

73 שבת כא, ב.

ו"בית (רבינו)" – מספרו שבע מאות ושבעים⁸⁵, וע"ש מספר זה נקבע שמו אשר יקראו ל"בית רבינו" בפי כל ישראל, "770"⁸⁶, שמספר זה הוא הגימטריא ד"פּרצת", ע"ש "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה"⁸⁷, שרומז שמבית זה אורה יוצאה לכל ד' רוחות העולם, ובאופן של פריצת גדר, שכל ד' רוחות העולם מתעלים לדרגת ארץ ישראל ("עתידיה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות"), כולל ובמיוחד שכל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל העולם נקבעים בארץ ישראל ומתחברים לבית המקדש⁸⁸, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, עלי נאמר⁸⁹ "פרצת עליך פרץ", ודרשו חז"ל⁹⁰ "זה משיח, שנאמר⁹¹ עלה הפרוץ לפניהם"⁹².

ויש לקשר ב' העינים – הרמז בתוכן המספר שבע מאות ושבעים ("בית רבינו") עם שמו (הראשון) של רבינו המרומז בפסוק "יוסיף אדני שנית ידו וגו'":

(85) להעיר מהנהגת גדולי ישראל שלמדו רמזים והוראות בעבודת ה' גם מעיני חול כיו"ב (כמו מספר הקרון במרכבת המסע, שהו"ע עראי, ועאכו"כ בנוגע לבית קבוע), ובפרט בנדו"ד שהמספר נעשה שמו של הבית, ככפנים.

(86) הן בלשון הקודש – שבע מאות שבעים, הן באידיש – זיבן זיבעציק, והן בלשון המדינה (אנגלית) – סעווען סעוונטי.

(87) יוצא כח, יד.

(88) יש לומר, שזהו"ע פריצת גדר דבית המקדש, ע"ד ובדוגמת (ובמכ"ש וק"ו) מהפריצת גדר דירושלים כולה, כמ"ש (זכרי' ב, ח) "פרצת תשב ירושלים".*

(89) וישב לה, כט.

(90) אגדת בראשית ספס"ג. וראה ב"ר ספס"ה ובפרש"י.

(91) מיכה ב, יג.

(92) ולהעיר, ש"בית משיח" בגימטריא "פרצת" (770). ודו"ק.

(* וביחד עם זה – "אני אה' לה גו' חומת אש גו' (שם, ט).)

שהוא הנשיא תורת החסידות⁷⁸, אשר, ע"י הפצתה חוצה ("יפוצו מעינותיך חוצה", עד לחוצה שאין חוצה ממנו, בכל קצוי תבל) פועלים ביאת מלכא משיחא⁷⁹.

ועפ"ז מובן גדול העילוי ד"בית רבינו" – "מקדש מעט" העיקרי בגלות האחרון, "שנסע מקדש וישב שם", ולכן "הרי הוא מקום המקדש גופי" דלעתיד⁸⁰, ולא עוד אלא שבו יתגלה מקדש העתיד, ומשם ישוב לירושלים (כנ"ל ס"ד).

ז. ויש להוסיף, שענין זה מרומז גם בשמו⁸⁰ של "בית רבינו" שבדורנו:

"רבינו" – ב' שמותיו רומזים על הגאולה: שמו הראשון – יוסף – ע"ש "ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים גו' ומאיי הים גו' ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ"⁸¹, ושמו השני – יצחק – ע"ש הצחוק והשמחה ששלימותה בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, כמ"ש⁸² "אז ימלא שחוק פיני", "אז דייקא, לעתיד לבוא"⁸³, כשיאמרו ליצחק (דוקא) "כי אתה אבינו"⁸⁴.

(78) להעיר, שתורת החסידות היא בחי' היחידה שבתורה (ראה קונטרס ענינה של תורת החסידות), הקשורה עם בחי' היחידה בבישראל, נשמתו של משיח צדקנו (כנ"ל הערה 53).

(79) אגה"ק דהבעש"ט – כש"ט בתחלתו.

(80) כידוע שהשם מורה על תוכנו ומהותו של הדבר הנקרא בשם זה (תניא שעהייה"א ספ"א. וראה בארוכה תשובות וביאורים (קה"ת תשל"ד) ס"א וש"נ).

(81) ישע"י יא, יא-יב.

(82) תהלים קכו, ב.

(83) משא"כ בזמן הגלות, ש"אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, שנאמר או ימלא שחוק פיני" (ברכות לא, א).

(84) ישע"י סג, טז. שבת פט, ב.

המספר שבע מאות ושבעים מורה על השלימות דמספר שבע – שבע כפי שכל א' כולל מעשר (מספר השלם), שבעים, ויתירה מזה, כפי שכל א' כולל ממאה (עשר פעמים עשר), שבע מאות, ועד לצירוף שניהם יחד, שבע מאות ושבעים.

והענין בזה:

מספר שבע קשור עם מציאות העולם, שנברא בשבעה ימים, שבעת ימי הבנין (שבע מדות)⁹³, וקשור גם עם בירור העולם ע"י עבודתם של ישראל, שנחלקים לז' סוגים, ז' מדרגות בעבודת ה' (שבע מדות), שבעת קני המנורה⁹⁴. ועפ"ז, השלימות דמספר שבע (שבע מאות ושבעים) מורה על שלימות עבודתם של ישראל בבירור העולם ע"י מעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות, שאז נגאלים⁹⁵ מן הגלות וחוזרים ובאים לארץ ישראל.

ובלשון הכתוב שבו נרמז הקשר והשייכות דשמו הראשון של רבינו להגאולה – "ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת גו"⁹⁶, גאולתם של כל בני משבעת הארצות, ומוסיף בכתוב "ומאיי הים", שקאי על חצי כדור התחתון, אשר, בעליית התחתון ביותר, מתעלים במילא שאר הארצות שלמעלה ממנו, כל שבעת הארצות, כללות העולם.

ויש לומר, שבשלימות דמספר שבע (שבע מאות ושבעים) נרמזת גם שלימות עבודתו של רבינו במשך כל

ימי חייו, שבע עשיריות⁹⁶ שנים, שבעים שנה (תר"ם – תש"י), ועד לגמר ושלימות עבודתו בעשור השביעי בחצי כדור התחתון (מהבית שמספרו שבע מאות ושבעים), כולל גם המשך העבודה בשנים שלאח"ז ע"י דור השביעי, "כל השביעין חביבין"⁹⁷ – שעי"ז נעשית השלימות דמעשינו ועבודתינו כל זמן משך הגלות בכל שבעת הארצות שבעולם, ותיכף ומיד יוסיף אדני שנית ידו גו' ואסף נדחי ישראל גו"⁹⁸, עי"ז ש"פרצת (בגימטריא שבע מאות ושבעים) עליך פריץ", "עלה הפורץ לפניהם".

ח. ובכל זה ניתוסף הדגשה יתירה בתקופה האחרונה:

העבודה דהפצת התורה והיהדות והמעיינות חוצה מ"בית רבינו" ("770") הולכת ונמשכת וביתר שאת וביתר עוז גם לאחרי (עשר שנים האחרונות ב)חיים חיותו בעלמא דין, יותר מארבעים שנה (תש"י – תש"נ), באופן ד"נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע"⁹⁸, ונמצא, ש"בית רבינו" ("770") הוא בבחינת "תלפיות", "תל שכל פיות פונים בו", יותר מיובל שנים (ת"ש – תש"נ), "עד עולם"⁹⁹.

וענין זה מודגש עוד יותר כשוראים במוחש שהולך וניתוסף ביתר שאת וביתר עוז במספר בני שבאים ל"בית רבינו", "ברוב עם הדרת מלך"¹⁰⁰ (כולל

96 כולל גם השלימות דמאות (שהרי עבודתו היתה בתכלית השלימות ד"בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם (ההעלם) (אבות ספ"ה) – שכל עשר כלול מעשר (שבע מאות).

97 ויק"ר פכ"ט, יא. וראה ד"ה באתי לגני ה"ש"ת בתחלתו. ובארוכה – ד"ה זה תש"א.

98 תבוא כט, ג.

99 שמואל"א א, כב ובפרש"י. ירושלמי ברכות פ"ד ה"א. וראה קידושין טו, א. מכלתא

ופרש"י משפטים כא, ו. 100 משלי יד, כח.

93 ראה שו"ת הרשב"א ח"א ס"ט. ועוד.

94 ראה לקו"ת ר"פ בהעלותך. ובכ"מ.

95 להעיר, שגאולה שייכת לשביעי – גאולה

בשביעית . . שעתידין ליגאל בשביעית" (מגילה ז, ב).

על בתי כנסיות ובתי מדרשות¹⁰⁸, וסימו וחותמו "ויהי נועם ה' אלקינו עלינו גוי ומעשה ידינו כוננהו", שקאי על השראת השכינה במשכן (ומקדש)¹⁰⁹.

ויה"ר שעוד לפני הגדלת והרחבת "בית רבינו שבבבל", יתגלה וירד מן השמים מקדש העתיד, "מקדש אדניי כוננו ידיך"¹¹⁰, בית המקדש השלישי והמשולש (שכולל גם המשכן ובית ראשון ובית שני¹¹¹), שיתגלה תחילה ב"בית רבינו שבבבל", שגם הוא "בית משולש", בית הכנסת (תפלה), בית המדרש (תורה), ובית מעשים טובים (גמילות חסדים), ומשם יחזור לירושלים, ביחד עם כל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל העולם שיקבעו בארץ ישראל ובירושלים, מחובר למקדש, וביחד עם כל בניי שבכל קצוי תבל, כמ"ש²⁶ "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי . . כי בתי בית תפלה יקרא לכל העמים"¹¹², "נכון יהי הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים"¹¹² והלכו עמים רבים¹¹² ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים"¹¹³, "תורה חדשה מאתי תצא"¹¹⁴, תיכף ומיד ממש.

(משיחות ש"פ נח תשמ"ז. ש"פ פניחם וכ"ח סיון תנש"א. ועוד)

(108) כני"ל הערה 4.

(109) ראה פרשי"ע פ"פ. פקודי לט, מג. שמיני ט, כג. ועוד.

(110) בשלה טו, יז. וראה פרשי"ע ותוס' שבעה"ע 28. ועוד.

(111) ראה זח"ג רכא, א.

(112) ומעין זה גם בסוף זמן הגלות – ש"בית רבינו שבבבל "יקרא (גם) לכל העמים", עיי' ההשתדלות בהפצת הלימוד והקיום דמצוות שנצטוו בני נח, כפס"ד הרמב"ם בהל' מלכים ספ"ח.

(113) ישע"י ב, כ"ג.

(114) שם נח, ד. ויק"ר פ"ג, ג.

גם "מאן מלכי רבנן"¹⁰¹, ובפרט נשיא (מלך) הדור, ונעשה צורך והכרח להגדיל ולהרחיב¹⁰² עוד יותר¹⁰³ את "בית רבינו", ועד להגדלה והרחבה שהיא באופן דפריצת גדר, "פרצת" (בגימטריא 770), כמו בנין בית חדש¹⁰⁴.

וע"פ האמור לעיל ע"ד גודל העילוי ד"בית רבינו שבבבל" – ש"נסע מקדש וישב שם", ו"הוא מקום המקדש גופי" דלעתיד¹⁰⁵, ועד שבו יתגלה מקדש העתיד ומשם יחזור לירושלים – מובן גודל הזכות דכאו"א מישאל להשתתף בגופו ובממונו¹⁰⁵ (וכל המרבה הרי זה משובח) בבניית "בית רבינו שבבבל", כהכנה לירידת והתגלות מקדש העתיד תיכף ומיד ממש.

והזמן גרמא – בשנת הצדי"ק – כמודגש בתהלים מזמור צדי"ק¹⁰⁶ (השייך לשנה זו¹⁰⁷) שהתחלתו "ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור", שקאי (גם)

(101) ראה גיטין סב, סע"א. זח"ג רנג, ב – ברע"מ.

(102) "לחזק את הבנין ולהגביהו . . שנאמר ולרום את בית אלקינו" (רמב"ם הל' ביהב"ח פ"א הי"א – בנוגע לביהמ"ק, ועד"ז בנוגע לביהכנס"ט וביהמ"ד – ראה רמב"ם הל' תפלה פ"א ה"ב).

(103) נוסף על הרחבתו (וכמ"פ) במשך השנים שלפניו.

(104) ועד להנחת אבן פינה*.

(105) ע"ד וברוגמת בית המקדש – ש"הכל הייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממותם כו" (רמב"ם הל' ביהב"ח פ"א הי"ב).

(106) לאחרי סיום וחותם מזמור פ"ט: "אשר

חרפו עקבות משיחך", "ברוך ה' לעולם אמן ואמן".

(107) ע"פ המנהג המקובל מהבעש"ט לומר המזמור תהלים המכוון למספר שנותיו (ראה אגרות יקדש אדמו"ר מהור"י צ"ח ע' נג).

(* בערב ח"י אלו שנת תשמ"ח נערכה המחת אבן פינה (להגדלת והרחבת) בית הכנסת ובית המדרש דליובאוויטש שבליובאוויטש, במעמד כ"ק אדמו"ר שליט"א. שהניח האבן פינה בידי ה' (וראה השיחה שנאמרה במעמד זה (התועדויות ח"ד ע' 287 ואילך). וראה גם שיחת ליל הושע"ר תשמ"ט ס"ב ואילך (התועדויות ח"א ע' 195 ואילך)). המו"ל.